

Ștefan Afloroaei

Despre simțul vieții

Întrebări, perplexități, credințe

POLIROM
2021

Cuprins

<i>Cuvânt prevenitor</i>	5
--------------------------------	---

I

Din nou întrebarea cu privire la sensul vieții

Tentația întrebării	9
Un reflex al acestui timp: chestionarea sceptică a întrebării	14
Recunoașterea întrebării	17
1. Diferențe flagrante	17
2. Potențialul confesiv al întrebării	23
3. Posibilitatea modului ei propriu	27
Cui anume și în ce situație îi apare lipsită de sens?	33
Ivirea unei asemenea întrebări	39
1. Geneza diurnă și cea nocturnă. Plus o nouă variantă	39
2. „Ce cale voi urma în viață?”	41
3. „Revelația nonsensului vieții”	46
4. „Problema noastră, necunoscuții mei prieteni...”	49
Interogație și problemă. Despre alternativă	58
Miza metafizică	63

II

Imagini și sensibilitate

Sens și imagini ale vieții	73
1. Recursul la imagini	73
2. Analogii vechi și noi	78
3. Sensul vieții: accepțiuni și reprezentări intuitive	83

Un interludiu. Despre sens și moarte.....	89
Simțul vieții.....	96
1. Deopotrivă sensibilitate și atitudine reflexivă.....	96
2. O multiplă deschidere a sensibilității.....	100
3. Moduri ale simțului vieții.....	103
Simț față de viață și simț al vieții înseși.....	108
O sintagmă aparent ingenuă: semnificația vieții.....	112
1. Chipuri și expresii ale vieții.....	112
2. Despre puterea de semnificare.....	118
3. Semne și semnificații.....	121
Presupoziții frecvente.....	127

III

Atitudini, răspunsuri, credințe

Posibilitatea unui răspuns.....	135
1. „Toate preceptele bune se află pe lume...”.....	135
2. Nu lipsa unui sens, ci multiplul său liber.....	140
3. Persoană și prezență dialogală.....	146
Dispoziții și scenarii, astăzi.....	150
1. În grabă la târgul de senzuri.....	150
2. Paradoxul ironic al unui răspuns.....	155
3. Amânarea răspunsului cu bună știință.....	159
Elocvența și slăbiciunea unor propoziții.....	165
Un fapt deopotrivă obișnuit și enigmatic.....	172
A trăi și a exista.....	175
Sens și putere de alegere.....	180
1. Imensa greutate a alegerii.....	180
2. Alegerea necondiționată.....	185
Apropierea discretă a călăuzei.....	194
<i>Indice de autori</i>	203
<i>Indice tematic</i>	207

Există lucruri care se oferă imediat sensibilității noastre, cu o evidență simplă și cumva pură, precum iubirea pentru cel care iubește, savoarea unui fruct pentru cel care îl gustă, câmpia sau marea, eventual poezia pentru cel pregătit să o audă și să se bucure de ea. Deși toate acestea sunt resimțite imediat, frumusețea lor se oferă doar acelor simțuri care sunt pregătite să le primească. Nu unui singur simț și nici exclusiv sensibilității legate de simțuri. Când acestea pot percepe așa ceva, pregătită este de fapt întreaga alcătuire a celui în cauză, atât disponibilitatea sa afectivă, cât și gândirea sau atenția sa. Nimic din ceea ce îi compune ființa – dacă putem vorbi astfel – nu va fi străin unei asemenea clipe. Desigur, poți avea impresia că ar fi în joc doar simțirea celui în cauză. Scriitorul însuși ar spune ceva de felul acesta: „Din punctul meu de vedere, frumusețea este o senzație fizică, ceva ce simțim cu tot trupul”¹. Pare extravagant să afirmi așa ceva. Doar că, așa cum adaugă Borges, o asemenea frumusețe, desăvârșită în simplitatea sa, nu mai înseamnă rezultatul unei complicate elaborări. În acel moment, „ea nu e rezultatul unei judecăți, nu ajungem prin intermediul unor reguli la ea”. Ar mai fi ceva de adăugat aici: acest fapt se petrece imediat și nu mediat, deodată și nu ca o succesiune de percepții. Este numit în continuare „simțire”, însă nu ai cum să-l confunzi cu faptul primar de a simți. Se petrece imediat, însă nu în sensul unei nemijlociri brute sau primare. Nemijlocirea lui se situează la un alt nivel decât cel obișnuit, clipa în care survine se sustrage succesiunii obișnuite a timpului. Simțirea despre care vorbește Borges aici nu e străină puterii de înțelegere, căci exprimă întreaga făptură a omului. Cum singur spune, are loc ceva „ce simțim cu tot trupul”; așa înțelege: cu toată ființa. A sesiza frumusețea ca atare, ca atunci când cineva simte apropierea unui chip sau poezia însăși, un munte în depărtare sau un golf în marginea oceanului, acest fapt privește viața însăși. Nu doar ceva din aceasta, nici doar acel lucru care s-ar oferi simțurilor în primă instanță, ci însuși faptul vieții. Așadar, unele experiențe reușesc să facă evident simțul vieții, precum experiența iubirii, amintită aici de Borges, sau cea a bucuriei în fața unor minuni simple ale naturii, ca și cea a frumuseții simple și pure.

1. *Ibidem*, p. 116.

Nu e de mirare că uneori stranietatea celor resimțite poate descuraja imediat. Când gândirea mizează doar pe exercițiul ei analitic, nu are cum să recunoască ceva „pur și simplu” sau ceva „ultim”. Va socoti mai curând că e în joc simpla idee a nimicului, antinomică în ea însăși. Și va suspecta de nonsens o asemenea reprezentare. E posibil ca această atitudine să fie îndreptățită în unele cazuri. Chiar și atunci, firesc ar fi să avem în vedere limitele gândirii obișnuite și, astfel, o posibilitate sau alta de a le transgresa.

2. O multiplă deschidere a sensibilității

Ceea ce aș vrea să spun este că simțul vieții, oricât de slab ar fi, nu se realizează doar la un nivel senzitiv. Nu se datorează unei capacități ce ar fi pur senzorială. Mai bine spus, sensibilitatea pe care o presupune privește atât percepția senzorială, cât și pe cea elaborată în mediul limbajului sau al gândirii. Un asemenea simț nu e similar celorlalte „cinci”, oricât am vorbi de gustul vieții sau de cromatică acesteia. Nu este nici ceva care e numit astfel doar în mod figurat, căci poate fi recunoscut ca atare în destule situații.

Câteva analogii – deși acestea nu înseamnă doar atât – ar putea fi elocvente acum. De pildă, simțul limbii. La fel, simțul artei și cel al tehnicii. Nu mai puțin, simțul moral și cel al vieții religioase. Dar și simțul realității, pe care adesea ne place să îl credem la lucru. În unele cazuri e vorba de simțul unei experiențe, precum cel legat de experiența tehnicii. În alte cazuri e vorba de simțul unui mod de viață, ca atunci când avem în vedere simțul moral al unui om sau simțul său religios. Aș crede însă că de fiecare dată avem de-a face cu simțul unui fapt de viață, chiar dacă nu întotdeauna apare evident pentru noi acest lucru. De exemplu, simțul limbii nu privește doar o experiență printre altele, ci orice formă de expresie și orice fapt omenesc, inclusiv ceea ce nu înseamnă cuvânt sau chiar ceva ce depășește complet posibilitățile noastre de expresie, încât se dovedește a fi el însuși un simț al vieții.

Nu ar trebui să ne surprindă acest lucru. Știm bine că viața proprie omului presupune în fiecare clipă o anume percepție

de sine, de obicei spontană și vagă. O numim uneori înțelegere de sine sau comprehensiune de sine. Nu înseamnă neapărat judecată atentă cu privire la sine, o anume clarificare a celor petrecute¹. Atunci când are loc, ea conjugă acte cu totul diferite ale raportării la sine, pe care uneori le situăm în opoziție, precum percepția și reflectia, memoria și așteptarea, atenția și imaginația liberă. Nu privește doar acea stare de lucruri de care cineva e reținut la un moment dat, ci însuși faptul său de viață, încât viața însăși e vizată în acel moment ca un posibil „întreg”. Acest lucru se petrece și atunci – poate mai ales atunci – când viața ne apare cu destule goluri sau sciziuni lăuntrice. De aceea aș spune că în actul comprehensiunii de sine este la lucru însuși simțul vieții. În fond, tocmai acesta se manifestă deopotrivă senzorial și reflexiv, cu o sensibilitate proprie atât percepției, cât și gândirii, atât dispozițiilor afective, cât și logicii mai austere. Faptul din urmă e sesizabil chiar și în acele forme ce apar deficitare la un moment dat. În definitiv, pot fi recunoscute moduri diferite ale simțului vieții, mai rafinate sau mai fruste, mai elocvente sau mai tăcute, cultivate sau elementare, cu o energie mai mult sau mai puțin expresivă.

De ce insist asupra acestui lucru? Din câte cred, tocmai simțul vieții reprezintă condiția de posibilitate a prezenței sau absenței unui sens. Este presupus cu orice mod de apariție a sensului, asemeni unui mediu elementar, *sine qua non*. Nu doar prezența sensului îl presupune, ci și absența lui, deopotrivă formele lui estompate sau abnorme, căci și acestea se fac resimțite ca atare în sfera de posibilitate a unui anumit simț al vieții.

Desigur, oamenii preferă să vadă lucrurile de obicei sub o evanescentă concretă, încât recurg la analogii intuitive și atrăgătoare. Preferă să vorbească, de pildă, despre un gust al vieții și despre sunetul acesteia, chiar despre o formă tactilă a vieții, fie o asperitate aproape brută, fie o anume delicatete. În spatele acestor analogii viața ne apare asemeni unui „fruct al pământului” sau, cu o imagine mai veche, asemeni unui dar

1. Avea să se observe un frumos paradox în această privință. Anume, numai întrucât faptul înțelegerii e constitutiv modului său de a fi, omul se poate înșela cu privire la sine, poate să nu înțeleagă ceea ce se petrece cu sine și cu lumea sa (Martin Heidegger, *Ființă și timp*, § 31).

frumos și neînchipuit de fragil din grădina Domnului. Doar că, am văzut deja, simțul vieții poate fi recunoscut cu fiecare gen de sensibilitate omenească și, mai ales, cu modurile lor conjugate. Nu este deloc străin, de pildă, memoriei ce privește cursul vieții, nici așteptării celor demult dorite. Dar nici reflecției de sine ori simplei contemplații a celor întâmplătoare peste timp. Am putea crede că în cazul său e vorba de o facultate naturală a omului. Însă expresia din urmă nu-mi apare prea potrivită, căci situează simțul vieții pur și simplu printre alte facultăți. Mai evident ar fi faptul că un asemenea simț constituie locul unde se întâlnesc și se conjugă diferite facultăți care ne sunt proprii. Poate fi exersat în forme și la niveluri diferite, deopotrivă ca un simț comun, prin care se afirmă o atitudine mai extinsă față de viață¹. Atât cât este activ și așa cum este acest simț, astfel va fi privită și viața însăși. Uneori, ca un prilej de a profita imediat de cele date omului. Sau ca o realitate ce trebuie stăpânită și controlată cât mai mult. Alteori, ca un dar cu totul aparte, primit în grijă de la bun început. Dar și ca o întâmplare de neînțeles, căreia poți să îi ceri fie totul, fie nimic. Sau ca un interval mirabil și efemer, „clipa cea repede ce ni s-a dat”. Fiecare dintre aceste perspective e posibilă pe fondul unui anumit simț al vieții. Am putea vorbi oare de una prevalentă la un moment dat? Sau de una care să definească un întreg spațiu social, o întreagă epocă? Probabil că da, însă mai ușor am putea recunoaște forme variate, uneori mult diferite între ele și în concurență, atrase chiar într-o anumită confruntare, nici aceasta din urmă singură la un moment dat.

1. Ideea de *sensus communis*, veche de altfel, explorată altădată de Giambattista Vico în *De nostri temporis studiorum ratione*, 1709, poate fi sugestivă aici. Pentru gânditorul italian, *sensus communis* reprezintă simțul unor virtuți comune, înainte de toate simțul „binelui comun”, activ cu fiecare faptură umană și posibil ca atare prin viața unei întregi comunități. Cam în aceeași epocă, Friedrich Christoph Oetinger va pune în relație simțul comun cu lumea nemijlocită a vieții, înțelegându-l ca *sensus communis vitae gaudens*. O discuție extinsă ne oferă în această privință Hans-Georg Gadamer, *Adevăr și metodă*, vol. I, traducere de Gabriel Cercel și Larisa Dumitru, Editura Teora, București, 2001, partea I, 1 (β: *Sensus communis*).

3. Moduri ale simțului vieții

Dar cum am putea recunoaște totuși acest simț al vieții într-o formă sau alta, sub un chip sau altul? Cum s-ar putea vorbi puțin mai concret despre așa ceva?

Știm bine că sensibilitatea omenească nu e legată doar de activitatea unor organe de simț. Orice formă de intuiție sau de expresie – chiar și în actul simplu de judecată – dă la iveală o formă de sensibilitate. Recunoaștem ușor acest lucru în anumite alegeri sau aprecieri pe care le facem, până și atunci când ne apar pur logice. Deopotrivă, în așteptările și în visele noastre. Ce înseamnă până la urmă simțul limbii în care cineva trăiește? Dar simțul realității, când de fiecare dată e vorba de o realitate ce privește lumea vieții? Sigur nu avem de-a face cu moduri pure ale judecării, nu e posibil așa ceva în cazul unei fapături care, când gândește, deopotrivă crede și simte, voiește și nu voiește, se îndoiește și consimte¹. Dacă nu ar fi așa, atunci s-ar putea ajunge pe o cale pur logică la atitudini precum cea poetică, cea morală sau cea religioasă. Pe de altă parte, logica, în accepțiunea largă a termenului, nu e deloc separată de sensibilitate. Cu îndreptățire se disting, de exemplu, judecata estetică sau cea morală. Iar cu privire la cea cognitivă se pot oricând constata unele credințe pe care le presupune, o formă de consimțire sau de alegere care îi este proprie. Sunt în joc nu doar o anume corelație între logică și sensibilitate, ci deopotrivă și o sensibilitate proprie atitudinii logice ca atare.

În această privință, merită luate în seamă unele distincții pe care simțim nevoia să le facem, mai ales când acestora le

1. Nu am cum să uit că un asemenea fapt a fost surprins excelent de cineva care, din păcate, avea să treacă în ochii posterității mai ales drept inovator al imaginii omului ca simplă mașinărie. Însă în *Meditații metafizice*, II, Descartes ne spune altceva, vorbește despre o constelație de acte, diferite uneori până la opoziție și totuși în unitate, care descriu eul omenesc: „Dar ce sunt eu, prin urmare? Un lucru ce cugetă? Ce este acesta? Unul care se îndoiește, înțelege, afirmă, neagă, voiește, nu voiește, totodată imaginează și simte” (traducere de Constantin Noica, 1997). În continuare numește și alte asemenea acte, în contrast unele cu altele, precum dorința și percepția, părerea și credința, toate fiindu-ne proprii.

corespund anumite simțuri. Abia plecând de aici am putea vorbi de o valoare sau alta, de o virtute sau alta. Bunăoară, înainte de-a avea în vedere un mod al binelui, noi căutăm să distingem între cele bune și cele rele. Distincția nu privește doar faptele care ne apar bune sau rele, ci deopotrivă timpul lor; față de prezentul celor neconvenabile, să zicem, avem în vedere un alt timp, ce are să vină. La fel, distincția respectivă privește locul și materia celor bune sau rele, unele schimbări pe care acestea le suferă în timp. Cum vedem, de fiecare dată sunt în joc anumite simțuri: un simț al timpului celor trăite și un simț al locului, unul al materiei lor sau unul al schimbării pe care o suportă. Și, desigur, cu fiecare dintre acestea este activ un simț al deschiderii dincolo de sine, care se leagă nemijlocit de cel al orientării noastre elementare și constante în lumea vieții¹. În spatele fiecărei atitudini care se vrea proprie și care se exprimă, de exemplu, sub forma unor criterii sau valori, se află un simț care o face posibilă.

Puțin mai complicată poate să apară tocmai relația dintre asemenea simțuri și posibilitatea unui mod elevat de viață. Căci, ne dăm seama, e firesc să avem în vedere și așa ceva. În această privință, poate fi oricând de folos întoarcerea pentru câteva clipe la ceea ce au căutat să înțeleagă unii învățați de altădată. De exemplu, la unele locuri din Aristotel, mai ales care au în atenție limbajul și judecata, *logos*-ul însuși. Acesta e înțeles de obicei ca vorbire cu sens, actul de a spune ceva cu înțeles pentru sine și pentru ceilalți. Doar că, așa cum s-a văzut, *logos*-ul înseamnă deopotrivă posibilitatea unor criterii de alegere. Mai precis, posibilitatea unui simț pe care îl presupun distincțiile realmente importante. De exemplu, simțul celor prezente și al celor viitoare, simțul dreptății și nedreptății. Ce avea să se observe în această privință?

1. M-am oprit asupra acestei chestiuni în unele texte, precum „*Orientatio*”: *considerații fenomenologice*, în Adrian Lemeni, Sorin Mihalache (coord.), *Realitatea și semnificația spațiului. Abordare teologică, filosofică și științifică*, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, Editura Universității din București, 2015; *Credința în ordine și experiența orientării de sine*, în Cristian Moisuc, Viorel Țuțui (eds.), *Ordine și libertate. De la metafizică la politică*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2020.